

Asiantunteva opas terapiakulttuurin taikapiirissä

Petteri Pietikäinen

Juhani Ihanus: Järjen äänestä minäkertomuksiin. Psyyken ja psykoterapioiden muodonmuutoksista. Yliopistopaino 2005. 255 s.

Maassamme ei ole juurikaan käyttäytymistieteiden ja psykiatrian historioitsijoita. Tämä on puute, koska psykologia ja psykiatria ovat vaikuttaneet huomattavasti paitsi ihmistutkimukseen ja käsityksiimme mielen häiriöistä ja niiden hoidosta myös länsimaiseen ihmiskuvaan ja kulttuuriin.

Psykologian ja psykiatrian ammatillinen nousu 1900-luvun aikana on vaikuttanut erityisesti ns. terapiakulttuurin syntyyn ja voimistumiseen. Terapiakulttuurissa sekä yksilön, yhteisön että yhteiskunnan/valtion vaikeuksia ja ongelmia tarkastellaan (psykkisen) terveyden ja sairauden näkökulmasta, ja ongelmien ratkaisuksi tarjotaan ennaltaehkäisevää valistusta ja kasvatusta, psykoterapiaa sekä lääkitystä.

Suomeen terapiakulttuuri on levinnyt myöhemmin kuin useimpiin muihin länsimaihin, mikä johtuu suurelta osin joidenkin modernisaation osatekijöiden viivästyneestä kehityksestä maassamme (erityisesti keskiluokan vaurastuminen, yksilökeskeinen ihmiskuva ja moniarvoisuus). Esimerkiksi Ruotsissa terapeuttinen mentaliteetti on ollut näkyvässä pitempään kuin Suomessa, jossa autoritaarisen pappis- ja upseerimentaliteetin jäänteet ja toisaalta arvomonistinen vasemmistolaisuus murenivat vasta 1980-luvun nopean talouskasvun, marxilaisuuden kriisin sekä yhteiskunnan yleisen liberalisoitumisen myötä. Terapiakulttuurin rakenteelliset edellytykset täytyvätkin vasta vauraassa liberaali-demokraattisessa yhteiskunnassa, jossa kansalaisen autoritaarinen kontrolli on korvattu psykoammattilaisten hienovaraisella "sielun säätelyllä" (Rose 1999).

Ihanus terapiakulttuurin tutkijana

Kulttuuripsykologi ja aatehistorioitsija Juhani Ihanus on ollut maassamme uranuurtaja psykologian ja psykiatrian historian saralla. Hänen uusin teoksensa *Järjen äänestä minäkertomuksiin* on artikkelikokoelma, johon on kerätty pääosin 1990-luvulla julkaistuja artikkeleja psyko-

logiasta, psykiatriasta ja psykoterapiasta. Teoksen ajallisen jännevälin muodostaa 1800-luvun lopun hypnotismin ja orastavan psykoterapiain ja 1900-luvun lopun terapiakukintojen välinen ajanjakso. Ihanus kuvaa erityisesti freudilaisen psykoanalyysin ja psykiatrisen hoitotyön vaiheita, mutta hän tarkastelee myös 1930-luvun suomalaiskonservatiivien hyökkäyksiä psykoanalyysia ja muita moraalisia iljetyksiä vastaan, Jerome Brunerin kulttuuripsykologiaa sekä ns. minäkertomuksia ja niiden terapeuttista käyttöä. Teoksen kolmannen osan artikkelit keskittyvät juuri näihin uudempiin "narratiivisiin terapioihin". Historioitsijana keskityn arvioimaan teoksen kahden puhtaammin historiallisen osan artikkeleja.

Ihanuksen tietämys psykoterapioiden historiasta on vankka. Hän kuvaa asiantuntevasti eri terapiasuuntauksia, psykiatristen hoitomenetelmien historiaa, Freudin juutalaisuutta ja ensimmäisen suomalaisen psykoanalyytikon, Yrjö Kuloveden, kontakteja Freudin oppilaisiin. Erityisesti suomalaisen terapiakentän historialliset katsaukset tuovat arvokkaan lisän maamme psykiatrian ja psykoterapian historian tutkimukselle, ja hänen yleiskatsauksensa rationalistisen ja romanttisen psykiatrian välisestä jännitteestä tuo kirjan alussa muutamalla sivulla esille olennaisia kehityslinjoja psykiatrian historiassa. Hän esittää hyviä huomioita "hulluuden" kulttuurisidonnaisuudesta ja viittaa psykiatriassakin näkyvään elämäntahdin kiivastumiseen viime vuosikymmeninä: DSM-II, vuonna 1968 julkaistu USA:n psykiatrisen yhdistyksen diagnostinen manuaali, ilmoitti läheisen kuoleman "normaalin" suruajan olevan 13 kuukautta. Samaisen yhdistyksen vuonna 1994 julkaisemassa DSM-IV:ssa suru-aika oli kutistunut 2 kuukaudeksi - pitempiaikainen sureminen oli DSM:n mukaan jo osoitus depressiosta (s. 242)!

Se tosiasia, että Ihanus on ollut pitkälti itse vastuussa suomalaisen psykoterapian historian kirjoittamisesta, näkyy myös hänen käyttämässään lähteissä: viittaukset muihin suomalaisiin tutkijoihin ovat vähäisiä. Paikka paikoin Ihanuksen olisi kannattanut ottaa kantaa suomalaisten kollegojensa tutkimuksiin. Esimerkiksi artikkelissaan 1930-luvun konservatiivisesta kulttuurikritiikistä hänen analyysiaan olisi terä-

vöittänyt tutustuminen aatehistorioitsija Heikki Mikkelin laajaan artikkeliin sotienvälisestä ”kulttuurikriisistä” (Mikkeli 1996). Vielä silmiinpistävämpää on sosiologi Janne Kivivuoren 1990-luvulla julkaistun ns. psykokulttuuririlogian täydellinen laiminlyöminen, Kivivuori kun on omalla tahollaan analysoinut terapia-kulttuurin kehityslinjoja maassamme.

Sitoutuminen psykoanalyysiin

Ihanuksen ilmeinen haluttomuus käyttää terapiakulttuuriin ja erityisesti psykoanalyysiin kriittisesti suhtautuvien tutkijoiden teoksia lähteinä on nähdäkseni yksi osoitus hänen myönteisestä suhtautumisestaan psykoterapiaan ja erityisesti psykoanalyysiin. Tässä vahvassa sitoutumisessa tutkimuksen kohteena oleviin teorioihin ja oletuksiin onkin mielestäni teoksen ja koko Ihanuksen edustaman tutkimussuuntauksen suurin heikkous. Ihanuksen kuvauksen kohteena oleva ilmiö näyttää samalla toimivan hänen omien oletustensa ja sanastonsa perustana, ts. hän itse edustaa sitä terapiakulttuuria, jota hän kirjassaan tarkastelee historiallisesti. Hänen sitoutumisensa terapeuttiseen aate-maailmaan näkyy erityisen selvästi hänen arvostavassa ellei jopa ihannoivassa suhtautumisessaan psykoanalyysiin ja Freudiin.

Ihanus esittää psykoanalyysin niin edullisessa valossa, että se väaristää hänen esittämäänsä arvioita ja väitteitä. Foucault’iin tukeutuen hän mm. esittää useamman kerran, että psykoanalyysin suuri positiivinen merkitys muihin psykiatriin suuntauksiin nähden oli psykoanalyytikkojen valmius käydä dialogiin vaiennetun hulluuden kanssa (s. 25, 42, 210). Tämä on kuitenkin osittain virheellinen väite, ja sikäli kun se on oikea, se ei juuri nosta psykoanalyysin arvoa psykiatrisena hoitomenetelmänä. Suurin osa psykoanalyytikoista, Freud itse mukaan lukien, joko ylläpiti suhteellisen kallista yksityisvastaanottoa tai työskenteli yksityisillä klinikoilla ja parantoloissa. Psykoanalyysi ei siis ruvennut ”käymään dialogia” hulluuden vaan lähinnä neuroosin kanssa: psykoanalyytikkojen asiakkaat eivät useimmiten ole olleet vakavasti mielisairaita (”hulluja”) vaan ihmisiä, jotka olivat onnettomia tai joilla oli vaikeuksia elämässään (neurootikkoja).

Psykoanalyysi alkoi vetää puoleensa monia psykiatreja esimerkiksi Yhdysvalloissa juuri siksi, että se tarjosi heille mahdollisuuden jättää taakseen ankeat mielisairaalan muurit ja niiden

sisällä viruvat psykoottiset kroonikot ja siirtyä keskiluokkaisten neurootikkojen siistiin ja tilipussia lihottavaan puhehoitoon omassa toimistossa. Ihanus kyllä viittaa jo Kuloveden aikoinaan esittämään toteamukseen, että ”monet nuoret lääketieteen opiskelijat” kiinnostuvat psykoanalyytikon urasta siitä koituvan taloudellisesta hyödyn takia (s. 163). Hän ei kuitenkaan käsittele sen tarkemmin psykoanalyysia liiketoimintana, vaikka psykoanalyysin talous- ja sosiaalishistoria olisi erittäin kiinnostava ja toistaiseksi vähän tutkittu aihepiiri.

Toisaalta se, että psykoanalyysia alettiin käyttää myös skitsofreenikkojen ja muiden vakavasti sairaiden hoitotyössä ei ole tuottanut kovinkaan lupaavia tuloksia. Tutkimusaineiston perusteella psykoanalyytinen terapia ei parhaimmillaan vaikuttanut juuri sitä eikä tätä potilaan sairauden kulkuun, mutta pahimmillaan se johti katteettomiin spekulatioihin mielenhäiriöiden alkuperästä ja potilaan vanhempien, erityisesti äidin, syyllistämiseen. Skitsofrenian ohella erityisesti autismi houkutteli psykoanalyytisiin tulkintoihin, joihin liittyy autistisen lapsen vanhempien syyllistäminen. Tunnettu psykoanalyytinen ”autismiekspertti” Bruno Bettelheim osoitti tunnetusti syyttävää sormea äitejä kohtaan, joiden hän katsoi olevan viime kädessä syyppää lastensa sairastumiseen. Asettuaan hyväntahtoisesti potilaan puolelle psykoanalyytikot asettivat samalla vanhemmat syytettyjen penkille liian kärkkäästi, omien kateettomien teorioidensa vakuuttamina.

Ihanus mainitsee eräässä loppuviitteessään psykoanalyytikko Hug-Hellmuthiin traagisen kohtalon: hänet murhasi vuonna 1924 hänen oma sisarenpoikansa, josta Hug-Hellmuth oli tehnyt psykoanalyytisiä havaintoja tämän ollessa lapsi, ja josta kertynyttä aineistoa hän oli käyttänyt omiin klinisiin tapauselostuksiinsa. Sisarenpoika piti itseään psykoanalyysin uhriksi (s. 164).

Tätä kiinnostavaa väitettä Ihanus ei kommentoi lainkaan, mikä on sääli, sillä psykoanalyysin aiheuttamat vahingot potilaille ja heidän vanhemmilleen eivät ole tulleet tunnetuksi Suomessa. Sen sijaan hän viittaa siihen, kuinka kristillishenkiset kulttuurikriitikot 1930-luvun Suomessa harrastivat mielellään psykoanalyytikkojen patologisointia. Näin varmasti olikin, mutta Ihanus jättää mainitsematta psykoanalyytikkojen ja psykoanalyysista vaikutteita saaneiden kulttuurikriitikoiden vahvan taipumuksen psykopatologisoida ne, joiden kanssa he ovat eri mieltä. 1900-luvun psykomedika-

lisaatioon vaikutti nimenomaan psykoanalyysi enemmän kuin mikään muu psykologinen tai lääketieteellinen suuntaus (Suomen tilanteesta, ks. *Kivivuori* 1996).

Lisäksi Ihanuksen väite, että 1800-luvun lopun psykiatrit olisivat Freudista poiketen jyrkästi erottaneet normaalin ja patologisen psyyken, on virheellinen tai ainakin vahvasti liioiteltu. Ihanus laskee Freudin ansioksi ajatuksia, jotka eivät olleet niin omaperäisiä tai hätkähdyttäviä kuin hän antaa ymmärtää.

Onko psykologia välttämättä humaania?

Erityisen epäilyttävä on Ihanuksen oletus, että psykoanalyysi tai laajemmin ymmärrettyä psykologinen hoito on synonyymi ”humaanin” hoidon kanssa. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole ollut. Tutkiessani itse ruotsalaisten neurootikkojen potilasasiakirjoja ja tapausselesteita 1900-luvun alkupuoliskolla huomasin, että Ruotsissa ”psykologisen paradigman” edustajat eivät aina suhtautuneet kovin humanisti neuroottisiin potilaisiin, joiden oletettuja huonoja tai alempiarvoisia psyykkisiä ominaisuuksia he helposti arvostelivat. Heillä oli myös taipumus sysätä vastuu potilaan ”huonoista hermoista” potilaan – tai hänen vanhempiansa – kontolle. Somaattisesti orientoituneet lääkärit sitä vastoin saattoivat antaa neuroosille ”oikean” sairauden statuksen (viittaamalla esimerkiksi hormonitoiminnan tai sisäelinten orgaanisiin häiriöihin), ja he myös usein välttivät potilaidensa moraalisen tuomitsemisen.

Ihanus viittaa psykiatrian pioneereihin luokituvan Wilhelm Griesingerin paradigmaattiseen 1800-luvun puolivälin väitteeseen, jonka mukaan mielisairaudet ovat aivosairauksia. Ihanuksen mukaan Griesingerin ”epäpsykologisuus” hidasti psykiatrian eriytymistä omaksi alakseen, mutta hän jättää mainitsematta Griesingerin tavoitteen asettaa mielen sairaudet ”oikeiden” sairauksien asemaan, jonka myötä mielisairaita alettaisiin kohdella samanarvoisesti somaattisesti eli ”oikeasti” sairaiden kanssa. Griesinger myös halusi kehittää psykiatriaa lääketieteellisenä oppialana eikä siitä irrallisenä erikoisuutena. Painottaessaan neurologien ja psykiatrien yhteistyön tärkeyttä hän vaikuttaa hyvin modernilta lääkäriltä, paljon modernimmalta kuin hänen jälkeensä tullut Freud.

Psykoanalyysin aseman psykiatriassa voi osittain selittää sillä, että aivotointojen patologiasta tiedetään yhä edelleen äärimmäisen

vähän. Psykiatria on pitkälti hapuillut pimeässä sekä tutkimuksen että terapian kentillä, ja psykoanalyttinen terapia on vaikuttanut suoraan psykiatrian suosimiin hoitomenetelmiin, kuten lobotomiaan, shokkihoitoihin ja – 1950-luvulta alkaen – voimakkaaseen lääkitykseen.

Freud itse halusi luoda ennen kaikkea kokonaisteorian mielen toiminnoista, ja hänen psykologiset teoriansa voidaankin arvioida nykytutkimuksen valossa. Vaikka Freudille voi antaa tunnustusta erityisesti perheen sisäisten konfliktien havainnoijana, hänen rakentamansa teoriat näistä konflikteista (esim. Oidipuskompleksi tai psykoseksuaaliset kehitysvaiheet) ovat osoittautuneet tieteellisesti vääriksi.

Ihanuksen olisi kannattanut tehdä selkeä historiallinen ero mielisairaloissa psykoottisia potilaita hoitaneen raskaan psykiatrian ja poliiklinikoilla, parantoloissa ja yksityisvastaanotolla masentuneita, hermostuneita ja ahdistuneita potilaita hoitaneen kevyen psykiatrian välille. Hän olisi samalla voinut pohtia eri hoitomuotojen terapeuttista tehokkuutta (tai paremminkin tehostomuutta) ja miettiä toisaalta terapeuttisten käytäntöjen yhteyttä sosiokulttuurisiin tekijöihin, toisaalta terapia-ammattien professionaalitumista.

Hän esittää joitakin varovaisia kriittisiä kommentteja terapioista ja on selvästi kriittinen Jungin psykomytologiaa ja humanistisen psykologian autenttisuusretoriikkaa kohtaan. Freudia hän kuitenkin kohtelee kunnioittavasti eikä viittaa lainkaan niihin lukuisiin kriittisiin tutkimuksiin, joita Freudista ja psykoanalyysistä on ilmestynyt viimeisen 15–20 vuoden aikana. Hän toteaa mm. Freudin olleen ”länsimaisen ihmiskäsityksen keskeisiä psykologeja” (s. 75), muttei pohdi sen tarkemmin niitä sosiokulttuurisia seurauksia, joita länsimaisen ihmiskäsityksen psykologisoinnilla on ollut.

Luulen, että koulutetun väestönosan keskuudessa elää vankkana käsitys psykologias-ta jonakin humaana eli moraalisesti korkeatasoisena samalla kun (ihmistutkimukseen sovellettua) biologiaa pidetään jotenkin epähumaanina. Evoluutioteorian perustuvat psykologiset selitykset ovat näin ollen vähintäänkin epäilyttäviä, kun taas freudilaisuus on arvokasta, vaikkei se olisi tottakaan, ja vaikka se näkyisi potilailleen ns. valemuiistoja syöttävien psykoterapeuttien vahingollisessa toiminnassa (*Hesslow* 2005).

Freudin ohella Ihanuksen kritiikitön asenne näkyy myös hänen viittauksissaan muihin

älymystön guruihin, kuten psykoanalyttikko Lacaniin ja filosofi Derridaan, joiden harjoittamaa tieteellisten käsitteiden pahoinpitelyä Alan Sokal ja Jean Bricmont analysoivat tunnetussa teoksessaan *Intellectual impostures* (1998). Myös tieteellisesti haaksirikkoutuneen psykodynaamisen psykohistorian suuri nimi Lloyd deMause saa osakseen Ihanuksen myönteistä huomiota, samoin kuin sosiologi Bauman sekä raflaavien väitteiden mestari Foucault. Ihanuksen välityksellä nämä kaikki ajattelijat sanoivat jostain kiinnostavaa ja ilmeisen syvällistä, mutta hän ei mieti sitä, ovatko heidän väitteensä totta (poikkeuksena yksi kriittinen huomautus foucault'laisesta "hulluuden historiasta" s. 26).

Ihanus on teoksessaan asiantunteva opas erityisesti suomalaisen psykiatrian historiaan, mutta samalla hän on terapiakulttuurin taika-piirin sisällä. Sen vaikutuksesta hän erittelee tutkimuskohteitaan tarkoitushakuisesti. Hänen teoksensa osoittaa mielestäni sen, että psykoanalyttisesti suuntautuneen tai psykoanalyysistä inspiroituneen tutkimussuuntauksen avulla on vaikeaa tuottaa luotettavaa tietoa, analyttisiä arvioita ja uusia oivalluksia terapiakulttuurista ja sen kehityksestä. Hänen terapiatulkintansa ovatkin jo kivettymään päin oleva jäännös ajalta, jolloin akateemisessa maailmassa vielä yleisesti tuettiin psykoanalyysia joll-ei tieteellisin niin sitten filosofisin tai moraalisin, kenties jopa uskonnollisin, perustein. Tämä vähentää hänen tulkintojensa merkitystä tämän hetken tutkimukselle ja tuo niihin samalla aatteellisen julistuksen sävyä.

Lyhyesti terapiakulttuurin tutkimuksesta

Terapiakulttuuri on ilmiö, joka maassamme vaatii uudenlaisen tutkimussuuntauksen vakiintumista. Siinä kiinnitettäisiin huomiota uu-

simpaan kansainväliseen käyttäytymistieteelliseen tutkimuskenttään, haettaisiin keskusteluyhteyttä alan ulkomaisten asiantuntijoiden kanssa ja suhtauduttaisiin uteliaan skeptisesti paitsi biologisen terapiasuuntauksen väitteisiin myös psykologisoiviin selityksiin.

Uteliaanskeptisen tutkijanasetteen on samalla laajennuttava psykoanalyysin ja psykodynaamisen terapiakulttuurin alueelta uusimpiin kyseisen kulttuurin kasvannaisiin. Näitä ovat esimerkiksi psykologisoiva konsulttitarjonta, ilmeisesti vailla laadunvalvontaa oleva työyhteisöpsykologia sekä lääketeollisuuden rooli depression ja muiden tarttuvien diagnoosien levittämisessä. Terapiakulttuurin tutkijan tulisi kiinnittää huomiota Oidipus-kompleksia märehtivän psykopuheen lisäksi myös aivojen biokemiallisilla muutoksilla mahtailevaan biopäpätökseen.

KIRJALLISUUTTA

- Hesslow, G. (2005): "The danger of the therapeutic culture". Teoksessa P. Pietikäinen (toim.), *Modernity and Its Discontents: Sceptical Essays on the Psychomedical Management of Malaise*. Ax:son Johnson Foundation, Stockholm.
- Ihanus, J. (2000): Vastaanottoja. *Terapeia* 40 vuotta. *Terapeia-säätiö*, Imatra.
- Kivivuori, J. (1996): *Psykopolitiikka*. Hanki ja Jää, Helsinki.
- Mikkeli, H. (1996): "Kulttuurikriisi sotienvälisessä Suomessa - mikä oli kriisissä?" *Historiallinen Aikakauskirja*, 94: 122-40.
- Rose, N. (1999): *Governing the Soul: The Shaping of the Private Self*. Free Association Books, London.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston aate- ja oppihistorian dosentti.